

Sygn. akt IV CSK 418/08

WYROK W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 26 lutego 2009 r.

Sąd Najwyższy w składzie :

SSN Zbigniew Kwaśniewski (przewodniczący)

SSN Grzegorz Misiurek (sprawozdawca)

SSN Zbigniew Strus

Protokolant Hanna Kamińska

w sprawie z powództwa "M. – E." Spółki Akcyjnej w W.

przeciwko Spółce Wodnej "K." w B.

o złożenie oświadczenia woli i zapłatę,

po rozpoznaniu na rozprawie w Izbie Cywilnej

w dniu 26 lutego 2009 r.,

skargi kasacyjnej strony powodowej

od wyroku Sądu Apelacyjnego w [...]

z dnia 28 marca 2008 r., sygn. akt I ACa [...],

1) uchyla zaskarżony wyrok w pkt I w zakresie oddalającym apelację powódki w części dotyczącej oddalenia powództwa o zapłatę kwoty 22.802.481,62 zł (pkt 4 i 5 pozwu) oraz w pkt II i w tym zakresie przekazuje sprawę Sądowi Apelacyjnemu do ponownego rozpoznania i rozstrzygnięcia o kosztach postępowania kasacyjnego,

2) oddala skargę kasacyjną w pozostałej części.

Uzasadnienie

Powódka „M.-E.” Spółka Akcyjna w W. – po ostatecznym sprecyzowaniu powództwa – domagała się zobowiązania pozwanej Spółki Wodnej „K.” w B. złożenia oświadczenia woli wyrażającego się w podpisaniu protokołu ostatecznego odbioru inwestycji „Oczyszczalnia Ścieków Komunalno-Przemysłowych K.” o określonej treści oraz zasądzenia na swoją rzecz od pozwanej: 10.169.724,03 zł tytułem zwrotu gwarancji bankowej, obejmującej skapitalizowane odsetki w kwocie 2.191.524 zł, 8.939.291,94 zł tytułem zwrotu kaucji gwarancyjnych, w tym 2.993.544,42 zł stanowiącej skapitalizowane odsetki, 20.949.902,18 zł tytułem odszkodowania za szkody wynikające z nieterminowej waloryzacji wynagrodzenia za wykonanie kontraktu i 1.852.579,44 zł tytułem odszkodowania za poniesione koszty komornicze w związku z nieterminową waloryzacją wynagrodzenia – wraz z ustawowymi odsetkami od tych kwot liczonymi od wskazanych dat i kosztami procesu.

Sąd Okręgowy w B. wyrokiem z dnia 3 lipca 2007 r. uwzględnił powództwo w zakresie żądania zobowiązania pozwanej do złożenia oświadczenia woli, zasądził od pozwanej na rzecz powódki 5.897.284,25 zł, oddalił powództwo w pozostałej części i orzekł o kosztach procesu, przyjmując za podstawę rozstrzygnięcia następujące ustalenia i wnioski.

Strony zawarły w dniu 20 czerwca 1997 r. kontrakt, na podstawie którego powódka zobowiązała się zaprojektować i zrealizować na rzecz pozwanej obiekt pod nazwą „Oczyszczalnia Ścieków Komunalno-Przemysłowych „K.” w B”. W celu zabezpieczenia należytego wykonania umowy powódka ustanowiła gwarancję bankową w kwocie 7.978.200 zł. Pozwana została upoważniona do zatrzymania kaucji gwarancyjnej w wysokości 5% należności z każdej faktury i zobowiązana do jej zwrotu po upływie okresów gwarancyjnych. Miała też prawo obciążyć powódkę karami

umownymi m.in. za zwłokę w rozpoczęciu rozruchu oczyszczalni i w zgłoszeniu inwestycji do odbioru końcowego.

Powódka udzieliła pozwanej gwarancji jakości dostarczonych urządzeń i wyposażenia oczyszczalni ścieków, wykonania robót i prac zgodnie umową oraz utrzymania w toku jej pracy określonych parametrów technicznych. Była też uprawniona do waloryzacji wynagrodzenia w razie opóźnienia w uzyskaniu decyzji o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenu.

Strony ustaliły, że podstawą odbioru ostatecznego będą pozytywne wyniki testów odbiorowych ostatecznych, potwierdzających utrzymanie parametrów określonych w kontrakcie. Pozwana zobowiązała się – na podstawie pozytywnych wyników tych testów – wystawić powodowi protokół odbioru ostatecznego, który miał stanowić podstawę do uwolnienia udzielonych przez powódkę gwarancji bankowych i innych zabezpieczeń.

W dniu 28 września 2001 r. strony dokonały przekazania i odbioru oczyszczalni ścieków, nie wnosząc zastrzeżeń do protokołu końcowego. Przeprowadzone w grudniu 2004 r. testy – w celu dokonania odbioru ostatecznego – ujawniły rozbieżne stanowiska stron co do utrzymywania gwarantowanych w umowie parametrów istotnych dla prawidłowego funkcjonowania oczyszczalni. Według opinii eksperta, sporządzonej 29 listopada 2005 r. zgodnie z postanowieniami umowy, niedotrzymanie gwarantowanych w kontrakcie parametrów oczyszczalni spowodowane zostało znacznym przekroczeniem ładunków zanieczyszczeń w stosunku do założeń określonych w ofercie, tym niemniej jednak jakość ścieków spełniała wszystkie wymagania przewidziane w pozwoleniu wodnoprawnym.

W dniu 5 marca 2001 r. pozwana wyegzekwowała kwotę 7.987.200 zł z udzielonej przez powódkę gwarancji bankowej, powołując się na nieterminowe wykonanie umowy. Wytoczyła też powództwo o zapłatę kary umownej za przekroczenie terminu zgłoszenia inwestycji do odbioru końcowego. Sąd Okręgowy wyrokiem z dnia 15 kwietnia 2005 r. uwzględnił

to powództwo częściowo, tj. co do kwoty 3.213.680 zł, wskazując, że w pozostałym zakresie Spółka Wodna „K.” zaspokoiła się z gwarancji bankowej. Na skutek apelacji „M.-E.” S.A. orzeczenie to zostało uchylone. Po ponownym rozpoznaniu sprawy Sąd Okręgowy uwzględnił powyższe powództwo w takim samym zakresie jak w wyroku z dnia 15 kwietnia 2005 r., przy czym w sprawie tej toczy się postępowanie apelacyjne.

Wyrokiem z dnia 30 sierpnia 2002 r., Sąd Okręgowy zasądził od pozwanej na rzecz powódki kwotę 15.126.473,76 zł z ustawowymi odsetkami od 8 maja 2001 r. tytułem waloryzacji wynagrodzenia za wykonanie kontraktu. Orzeczenie to jest prawomocne, a pozwana w okresie od 2003 r. do 14 maja 2005 r. spłaciła zasadzoną nim należność.

Oceniając tak ustalony stan faktyczny Sąd Okręgowy przyjął, że pozwana bezpodstawnie odmówiła podpisania protokołu ostatecznego odbioru robót i dostaw, w związku z czym żądanie zobowiązania jej do złożenia stosownego oświadczenia woli jest zasługuje na uwzględnienie.

Odnosząc się do pozostałych roszczeń powódki Sąd Okręgowy uznał za usprawiedliwione jedynie żądanie zwrotu kaucji gwarancyjnych w wysokości – po uwzględnieniu podniesionego przez pozwaną zarzut potrącenia kosztów napraw gwarancyjnych – 5.897.284,25 zł. Sąd Okręgowy ocenił zgłoszony w związku z tą wierzytelnością zarzut potrącenia kary umownej jako bezzasadny z uwagi na toczący się pomiędzy stronami sądowy spór o tę należność. Powódka nie wykazała bowiem, że pozwana przechowywała środki pieniężne zatrzymane tytułem kaucji gwarancyjnych na oprocentowanym rachunku bankowym w okresie objętym żądaniem pozwu. Przede wszystkim zaś obowiązek zwrotu tych kaucji aktualizuje się z chwilą uprawomocnienia się wyroku zobowiązującego pozwaną do złożenia oświadczenia woli, konstytuującego ostateczny odbiór inwestycji.

Sąd Okręgowy wskazał, że wyroku z dnia 15 kwietnia 2005 r. sprawie VIII GC .../04 uwzględnione zostało roszczenie o zapłaty kary umownej w

kwocie 7.978.200 zł, co usprawiedliwia zarzut potrącenia tej wierzytelności z wierzytelnością powódki dochodzoną z tytułu zwrotu gwarancji bankowej. Umowa zawarta przez strony, a także ustawa z 1994 r. o zamówieniach publicznych nie przewidywały obowiązku zapłaty odsetek od gwarancji bankowej. Żądanie zapłaty skapitalizowanych odsetek od tej gwarancji nie ma uzasadnionych podstaw.

Oddalając roszczenia odszkodowawcze powódki Sąd Okręgowy wskazał na ich częściowe przedawnienie (co do kwoty 6.525.000 zł, stanowiącej część odszkodowania za nieterminową waloryzację wynagrodzenia) oraz na brak związku przyczynowego pomiędzy wskazywaną przez powódkę szkodą a zachowaniem pozwanej.

Sąd Apelacyjny wyrokiem z dnia 28 marca 2008 r. oddalił apelacje obu stron od wyroku Sądu Okręgowego. Sąd Apelacyjny zaaprobował ustalenia faktyczne przyjęte za podstawę zaskarżonego orzeczenia. Podzielił też ocenę zasadności roszczeń powódki wyrażoną przez Sąd pierwszej instancji. Wskazał jednak – odnosząc się do apelacji powódki – że żądanie zwrotu gwarancji bankowej w kwocie 7.978.200 zł nie mogło być uwzględnione z innej przyczyny. O żądaniu tym rozstrzygnął bowiem prawomocnie Sąd Okręgowy wyrokiem z dnia 15 kwietnia 2005 r., sygn. akt VIII GC .../04, oddalającym powództwo o zapłatę kary umownej w wysokości odpowiadającej tej kwocie, wskutek uznania zasadności podniesionego przez pozwaną (powódkę w sprawie niniejszej) zarzutu potrącenia wyegzekwowanej wcześniej i podlegającej zwrotowi gwarancji bankowej. Pozew w tej części powinien zostać zatem odrzucony (art. 199 § 1 pkt 2 k.p.c.), jednak zaskarżenie wyroku w tym zakresie jedynie przez powódkę uniemożliwia sądowi odwoławczemu podjęcie takiego rozstrzygnięcia (art. 384 k.p.c.).

Sąd Apelacyjny wskazał, że pominięcie przez Sąd pierwszej instancji zawnioskowanego przez powódkę dowodu z opinii biegłych sądowych było

w pełni uzasadnione. Powódka nie wykazała bowiem adekwatnego związku przyczynowego pomiędzy przeprowadzonymi przez siebie operacjami gospodarczymi i finansowymi a nieterminową waloryzacją należnego jej wynagrodzenia oraz poniesionymi kosztami postępowania egzekucyjnego. Przedstawione przez powódkę na te okoliczność dokumenty nie dowodzą istnienia takiego związku, gdyż nie odzwierciedlają pełnego obrazu jej sytuacji ekonomiczno-finansowej. W konsekwencji Sąd Apelacyjny nie dopatrył się podstaw do postulowanej przez powódkę zmiany zaskarżonego wyroku i uwzględnienia roszczeń odszkodowawczych w zakresie, w jakim nie uległy one przedawnieniu.

W skardze kasacyjnej opartej na obu podstawach określonych w art. 398³ § 1 k.p.c. powódka podniosła zarzuty naruszenia: art. 64, art. 65 w związku z art. 476, art. 481 § 1 i 2 i art. 359 § 1 i 2 k.c. przez ich błędną wykładnię i niewłaściwe zastosowanie, art. 455 i art. 359 § 1 i 2 w związku z art. 481 § 1 i 2 zdanie drugie k.c. przez ich niezastosowanie, art. 363 § 1 i 3 k.p.c. przez ich niewłaściwe zastosowanie, art. 2 § 1 w związku z art. 13 § 1 k.p.c. przez nierozpoznanie istoty sprawy w zakresie żądania odszkodowania, art. 227 w związku z art. 278 § 1 k.p.c. i § 76 regulaminu urzędowania sądów powszechnych przez ich niewłaściwe zastosowanie.

Powołując się na tak ujęte podstawy kasacyjne powódka wniosła o uchylenie zaskarżonego wyroku w części oddalającej jej apelację co do żądania zasądzenia skapitalizowanych odsetek w kwocie 2.993.544,42 zł, liczonych od roszczenia głównego o zwrot kaucji gwarancyjnych według oprocentowania sześciomiesięcznego depozytu w Banku Ochrony Środowiska za okres od 5 marca 2001 r. do 27 lutego 2006 r., wraz ustawowymi odsetkami od 27 lutego 2006 r. i uwzględnienie powództwa w tym zakresie, ewentualnie o uchylenie wyroku w zakresie oddalającym żądanie zasądzenia odsetek ustawowych od uwzględnionego roszczenia pieniężnego i zasądzenie tych odsetek o dnia 27 lutego 2006 r., względnie

od dnia wytoczenia powództwa, bądź też o uchylenie zaskarżonego wyroku w części oddalającej apelację powódki i przekazanie sprawy Sądowi Apelacyjnemu do ponownego rozpoznania.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Podniesione w skardze kasacyjnej zarzuty skierowane zostały przeciwko rozstrzygnięciu Sądu Apelacyjnego oddalającemu apelację skarżącej w zakresie zgłoszonych przez nią roszczeń pieniężnych. Przy ich pomocy skarżąca podjęła próbę zakwestionowania oceny bezzasadności żądania zwrotu wniesionej gwarancji bankowej i – częściowo – zatrzymanych kaucji gwarancyjnych wraz z odsetkami handlowymi należnymi z tytułu ich przechowywania na rachunku bankowym i odsetkami ustawowymi oraz roszczeń odszkodowawczych w zakresie, jakim nie uległy one przedawnieniu.

Z przyjętych za podstawę zaskarżonego wyroku wiążących ustaleń faktycznych wynika, że strony uzależniły ostateczne rozliczenie kontraktu i uwolnienie udzielonych przez powoda zabezpieczeń jego należytego wykonania (gwarancji bankowej i kaucji gwarancyjnych) od dokonania ostatecznego odbioru inwestycji. Zgodnie z pkt 48.4 kontraktu, zabezpieczenia te miały zostać zwrócone powódce w ciągu 30 dni od ostatecznego odbioru. W umowie strony nie przewidziały obowiązku zwrotu udzielonych przez powódkę zabezpieczeń wraz z odsetkami wynikającymi z umowy rachunku bankowego, na którym były one przechowywane. Wbrew odmiennemu zapatrywaniu skarżącej, Sąd Apelacyjny dokonał prawidłowej wykładni odnoszących się do tej kwestii zapisów zawartych w pkt 44 i 48 i 52 umowy. Do dokonania skutecznej modyfikacji tych postanowień nie mogło dojść – jak trafnie przyjęły Sądy obu instancji – wskutek późniejszych uzgodnień stron, a to ze względu na zawarty w art. 76 ustawy z dnia 10 czerwca 1994 r. o zamówieniach publicznych (tekst jednolity: Dz. U. z 2002 r. Nr 72, poz. 664 ze zm.) zakaz dokonywania zmian w umowach

zawartych na podstawie tej regulacji, niekorzystnych dla zamawiającego. Skarżąca nie podjęła nawet próby wykazania, że zmiana umowy nie łączyłaby się z koniecznością zmiany oferty, albo że zaistniała konieczność jej wprowadzenia wskutek okoliczności, których nie można było przewidzieć w chwili zawarcia umowy. Obowiązku zwrotu zabezpieczenia wykonania umowy wniesionego w pieniądzu wraz z odsetkami nie przewidywał również art. 75 wymienionej ustawy w brzmieniu obowiązującym w chwili zawarcia przez strony kontraktu, ani § 6 rozporządzenia Ministra Gospodarki Przestrzennej i Budownictwa z dnia 30 grudnia 1994 r. w sprawie ustalenia wartości robót budowlanych, co do których konieczne jest zabezpieczenie należytego wykonania umowy, oraz form tego zabezpieczenia (Dz. U. Nr 140, poz. 794). Zarzut obrazy art. 65 k.c. trzeba więc uznać za chybiony.

Poza sporem pozostaje okoliczność, że pozwana bezpodstawnie uchyliła się od obowiązku złożenia oświadczenia woli w przedmiocie ostatecznego odbioru inwestycji, przy czym obowiązek ten zaktualizował się z chwilą doręczenia jej ekspertyzy biegłego Z. H., odnoszącej się do przyczyn niedotrzymania zakładanych parametrów oczyszczalni. Nie oznacza to jednak – jak chce tego skarżąca – iż ten właśnie moment jest miarodajny dla określenia czasu opóźnienia się przez pozwaną z uwolnieniem gwarancji bankowej i kaucji gwarancyjnych zabezpieczających wykonanie kontraktu. Skoro stosownie do pkt 44.1 umowy podstawę zwrotu tych zabezpieczeń miał stanowić odbiór ostateczny wykonanego przez powódkę zadania inwestycyjnego, to chwilę dokonania tego odbioru – z uwagi na bezzasadne uchylenie się od jego dokonania – należy wiązać z uprawomocnieniem się wyroku zobowiązującego pozwaną do złożenia w tym przedmiocie stosownego oświadczenia woli. Wynika to – jak trafnie przyjął Sąd Apelacyjny – z konstytutywnego charakteru wyroku uwzględniającego powództwo oparte na podstawie art. 64 k.c. Nie można zatem zgodzić się z poglądem skarżącej, że usprawiedliwione było zgłoszone przez nią żądanie zasądzenia odsetek ustawowych od

podlegających zwrotowi zabezpieczeń pieniężnych za czas poprzedzający upływ 30 dni od wydania zaskarżonego wyroku. Tym samym zarzuty naruszenia art. 64, art. 476, art. 481 § 1 i 2 i art. 359 § 1 i 2, zmierzające do podważenia odmiennego zapatrywania Sądu Apelacyjnego, nie znajdują usprawiedliwienia.

Trafnie podniosła skarżąca, że nie było przeszkód do uwzględnienia roszczenia o odsetki ustawowe na wypadek opóźnienia się z zapłatą należności z tytułu podlegających zwrotowi zabezpieczeń, liczonego od wskazanej wyżej daty. Podniesiony w tym zakresie zarzut naruszenia art. 455 i art. 359 § 1 i 2 w związku z art. 481 § 1 i 2 zdanie drugie k.c., którego słuszności skarżąca upatrywała w „utrzymaniu w mocy” wyroku Sądu pierwszej instancji nie zawierającego rozstrzygnięcia w odniesieniu do odsetek ustawowych, nie mógł jednak odnieść zamierzonego skutku. Jeśli bowiem – jak wskazała skarżąca – Sąd pierwszej instancji nie rozstrzygnął o odsetkach ustawowych, to uchybienie to nie mogło podlegać merytorycznej ocenie Sądu drugiej instancji (art. 378 § 1 w związku z art. 367 § 1 k.p.c.).

Bezzasadny okazał się zarzut naruszenia art. 363 § 1 i 3 k.p.c. przez wadliwe ustalenie zakresu prawomocności wyroku Sądu Okręgowego z dnia 15 kwietnia 2005 r. wydanego w sprawie VIII GC .../04 i wynikających z niej konsekwencji prawnych. Artykuł 363 k.p.c. określa jedynie, kiedy orzeczenie sądu staje się prawomocne. Nie reguluje natomiast skutków orzeczeń prawomocnych. Wiązanie tych skutków z zastosowaniem wskazanych przez skarżącą przepisów jest więc zabiegiem nieuprawnionym.

Sąd Apelacyjny nie naruszył też w żaden sposób art. 2 § 1 k.p.c. ustanawiającego domniemanie drogi sądowej w sprawach cywilnych, ani art. 13 § 1 k.p.c. statuującego zasadę rozpoznawania spraw cywilnych w procesie.

Nie można natomiast odmówić słuszności zarzutowi kwestionującemu dokonaną przez Sąd Apelacyjny ocenę wniosku powódki o przeprowadzenie

dowodu z opinii biegłego z zakresu finansów przedsiębiorstw w celu wykazania zasadności roszczeń odszkodowawczych. Stanowisko Sądu Apelacyjnego jest w tej kwestii – jak trafnie podniosła skarżąca – niekonsekwentne. Sąd ten nie wykluczył – w zasadzie – potrzeby zasięgnięcia opinii biegłego. Uznał jednak, że zaoferowane przez powódkę w pozwie dowody (dokumenty finansowe) są niewystarczające do stwierdzenia adekwatnego związku przyczynowego między przeprowadzonymi przez nią posunięciami gospodarczymi i operacjami finansowymi. Niezależnie od tego podjął z urzędu inicjatywę uzupełnienia materiału niezbędnego do wykazania istnienia takiego związku, zobowiązując powódkę do złożenia stosownych bilansów i dokonał ich samodzielnej oceny. Postępowanie takie słusznie zostało zakwestionowane przez skarżącą.

Ocena dokumentów finansowych przedsiębiorstwa niewątpliwie wymaga wiadomości specjalnych. Nie jest też wyłączona możliwość uzupełnienia materiału dowodowego niezbędnego do wydania opinii. Zgodnie z art. 284 k.p.c., sąd może zarządzić okazanie biegłemu akt sprawy i przedmiotu oględzin oraz zarządzić, aby brał on udział w postępowaniu dowodowym. Z przepisem tym zsynchronizowane zostało unormowanie zawarte § 76 regulaminu urzędowania sądów powszechnych, uprawniające sąd do upoważnienia biegłego do obejrzenia rzeczy znajdującej się w posiadaniu strony. Dopuszczalne jest także zasięgnięcie opinii biegłego w celu wyjaśnienia, czy i w jakim zakresie należy uzupełnić postępowanie dowodowe, aby zebrany w sprawie materiał i ustalenia faktyczne stanowiły wystarczającą podstawę do wydania prawidłowej, wolnej od niepewności opinii (zob. wyroki Sądu Najwyższego: z dnia 22 maja 1978 r., I CR 177/78, OSPiKA 1979, nr 5, poz. 83 oraz z dnia 20 czerwca 1984 r., II CR 197/84, OSNCP 1985, nr 2-3, poz. 37). Rację ma zatem skarżący podnosząc, że Sąd Apelacyjny naruszył powyższe zasady. Konstatacja ta nie pozwala skutecznie odeprzeć zarzutu obrazy art. 278 § 1 i § 76 regulaminu urzędowania sądów powszechnych. Uchybienie to skutkować musi uchylenie

zaskarżonego wyroku w części odnoszącej się do nieprzedawnionych roszczeń odszkodowawczych powódki i przekazanie sprawy w tym zakresie Sądowi drugiej instancji do ponownego rozpoznania. Zaznaczyć należy, że zaskarżając wyrok Sądu Apelacyjnego oddalający apelację powódki dotyczącą kwoty 22.802.481,62 zł „M.-E.” Spółka Akcyjna nie objęła skargą kasacyjną części rozstrzygnięcia odnoszącej się do kwoty 6.250.000 zł, w związku z czym wyrok Sądu drugiej instancji w jego punkcie pierwszym został uchylony w zakresie 16.277.481,62 zł i w tej części sprawa została przekazana do ponownego rozpoznania.

Z tych względów Sąd Najwyższy na podstawie art. 398¹⁴ i art. 398¹⁵ § 1 k.p.c. orzekł, jak w sentencji.